Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences
e-ISSN: 2149-4894

Cilt/Volume: 28 • Sayı/Issue 1 • Mart/March, 2026, 63-75
Araştırma Makalesi / Research Article

"Türkiye Ne Olsun?": Normativizm ve Kararcılık Arasında Anayasal Yönelim

"What Should Turkey Be": Constitutional Orientation Between Normativismand and Decisiveness

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ETİL[1]

Süreç/History
Geliş/Submitted: 24/11/2025
Kabul/Accepted: 7/01/2026
Yayın/Published: 25/03/2026

İntihal/Plagiarism
Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması / Competing Interests
Yazar(lar), çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author(s) declares that have no competing interests.

Telif Hakkı/Copyright
Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0) license.

Öz

Hans Kelsen ve Carl Schmitt devlet, politika ve hukuk bağlamında modern dönemde yaşadığımız sorunlara teorik çerçeve çizmiş iki önemli hukuk düşünürüdür. 1930'lu yılların Weimar Cumhuriyeti'nde Kelsen ile Schmitt arasında yürütülen anayasa teorisi tartışmaları, modern anayasal devletin yapısını ve sınırlarını anlamak açısından güncelliğini korumaktadır. Kelsen'in normatif hukuk düzenini merkeze alan yaklaşımı ile Schmitt'in siyasal karar, otorite ve egemenliğe vurgu yapan perspektifi, anayasal düzenin kaynağı, meşruiyeti ve işleyişine ilişkin iki karşıt paradigma sunmaktadır. Yasallıktan doğan meşruiyet ile meşruiyetten doğan yasallık fikri arasındaki gerilim, yalnızca tarihsel bir akademik tartışma olmaktan çıkmış; günümüz anayasa hukukunda hâlâ temel bir referans noktası olmaya devam etmiştir. Türkiye'de son yıllarda yoğunlaşan rejim tartışmaları, hukuk devleti ilkesinin kapsamı, siyasal iktidarın yetki sınırları, yargısal denetimin rolü, demokratik meşruiyetin ölçütleri ve anayasal kimliğin korunması gibi meseleleri giderek daha görünür kılmaktadır. Bu tartışmalar, açıkça ifade edilmese de, önemli ölçüde Kelsen'in normativist perspektifi ile Schmitt'in siyasal-otoriter karar anlayışı arasındaki teorik ayrım çerçevesinde şekillenmektedir. Bu çalışma, Kelsen'in hukuk düzeni, normlar hiyerarşisi ve demokrasi kavrayışını; Schmitt'in egemenlik, siyasal olan ve anayasal düzenin temelinde yer alan otorite anlayışıyla karşılaştırarak iki düşünürün anayasal devlet tasavvurları arasındaki farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makalede, politikanın hukuki kavramsallaştırması (Kelsen) ile hukukun politik kavramsallaştırması (Schmitt) karşılaştırılacak ve bu karşılaştırma ışığında Türkiye'de süregiden anayasal tartışmaları kavramsallaştırma bakımından sağlayabileceği teorik katkılar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa teorisi, Egemenlik, Hukuk devleti, Kararcılık, Normativizm.

Abstract

Hans Kelsen and Carl Schmitt are two important legal thinkers who have provided a theoretical framework for the problems we face in the modern era in the context of the state, politics, and law. The constitutional theory debates between Kelsen and Schmitt in the Weimar Republic of the 1930s remain relevant for understanding the structure and limits of the modern constitutional state. Kelsen's approach, which centers on the normative legal order, and Schmitt's perspective, which emphasizes political decision-making, authority, and sovereignty, present two opposing paradigms regarding the source, legitimacy, and functioning of the constitutional order. The tension between the idea of legitimacy arising from legality and legality arising from legitimacy has moved beyond being merely a historical academic debate; it continues to be a fundamental point of reference in contemporary constitutional law. The regime debates that have intensified in Turkey in recent years have increasingly brought to the fore issues such as the scope of the rule of law principle, the limits of political power, the role of judicial review, the criteria for democratic legitimacy, and the protection of constitutional identity. These debates, though not explicitly stated, are largely shaped within the theoretical distinction between Kelsen's normativist perspective and Schmitt's political-authoritarian conception of decision-making. This study aims to reveal the differences between the two thinkers' conceptions of the constitutional state by comparing Kelsen's understanding of the legal order, hierarchy of norms, and democracy with Schmitt's understanding of sovereignty, the political, and the authority underlying the constitutional order. The article compares the legal conceptualization of politics (Kelsen) with the political conceptualization of law (Schmitt) and evaluates the theoretical contributions this comparison can make to conceptualizing the ongoing constitutional debates in Turkey.

Keywords: Constitutional theory, Sovereignty, Rule of law, Decisionism, Normativism.

Atıf için (*to cite*): Etil, H. (2026). "Türkiye Ne Olsun?": Normativizm ve Kararcılık Arasında Anayasal Yönelim. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *28*(1), 63-75. https://doi.org/10.32709/akusosbil.1829382

[1] Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Bursa/Türkiye, huseyinetil@uludag.edu.tr.

Giriş

Carl Schmitt (1888–1985) ve Hans Kelsen (1881–1973), Weimar Cumhuriyeti döneminde liberal parlamenter demokrasinin krizi, olağanüstü yetkilerin kullanımı ve anayasal düzenin niteliği üzerine yürütülen tartışmalarda belirginleşen iki ayrı teorik pozisyonu şekillendirmişlerdir. Devlete, politika olana, hukuka, devlet ve toplum ilişkilerine dair modern dönemde yaşadığımız pek çok soruna teorik cevaplar geliştirmiş isimlerdir. Devlet, demokrasi, toplum ve hukuk kavramlarına farklı bir tarzda yaklaşan iki hukuk teorisyenidir (Bezci, 2016, s. 96). Schmitt'in Katolik-milliyetçi eğilimleri ile Kelsen'in liberal-demokrat arka planı, modern devlet kuramında karşıt yönelimleri yansıtmaktadır. Weimar Almanyası'nda sosyal demokrat geniş koalisyon ile milliyetçi-muhafazakâr blok arasındaki siyasal rekabet, kamu hukukçularını modern devletin hangi normatif ilkelere dayanacağı, yasama–yürütme–yargı ilişkilerinin nasıl düzenleneceği ve anayasal üstünlüğün hangi temellere oturacağı gibi soruları yeniden ele almaya sevk etmiştir. Bu dönemde yürütülen tartışmalar, yalnızca güncel siyasal krizlere verilen tepkiler olmanın ötesinde, aynı zamanda, Alman kamu hukukçularının devlet, parlamento ve anayasa üçgenine ilişkin birikmiş teorik mirasının ve pozitivistler ve anti-pozitivistler arasındaki hukuk teorisi tartışmasının bir devamı niteliğindedir (Benjamin, 2017, s. 6). Weimar döneminin hukuk metodolojisi ve yönelimi konusundaki tartışmada Kelsen pozitivist-normativist bir akımın parçası iken Schmitt sağcı anti-pozitivist akımın bir parçasıdır.

Weimar bağlamındaki bu entelektüel karşılaşma, Alman düşüncesine özgü "tarihsel gecikme" ve "eşzamansızlık" gibi kolektif bilinç unsurlarıyla da yakından ilişkilidir (Koçak, 2001, s. 371). İngiltere'nin 17. yüzyılda T. Hobbes aracılığıyla siyasal modernliğin temel kavramlarını geliştirmesi, Fransa'nın 18. yüzyılda J. J. Rousseau ve Montesquieu ile modern yurttaşlık, sözleşme ve kuvvetler ayrılığı düşüncesini sistemleştirmesi, buna karşılık Almanya'da siyasal modernliğin ancak yirminci yüzyılda teorik bütünlüğe kavuşması, Kelsen–Schmitt tartışmasının tarihsel özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Alman modernitesinin önce felsefi (Alman İdealizmi), ardından estetik (Alman Romantikleri) ve nihayet politik düzlemde (Alman Birliği, Weimar, Nasyonal Sosyalizm) tecrübe edilmesi, söz konusu tartışmayı Safranski'nin ifadesiyle bir "Alman sorunsalı" hâline getirmekte (2013), ancak aynı zamanda benzer modernleşme dinamiklerine sahip toplumlar için evrensel bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlam Türkiye açısından da anlamlıdır; çünkü Türk düşüncesinde köklü bir yer tutan "tarihsel gecikme" teması, modern siyasal ve anayasal kurumların inşasına yönelik tartışmalarla doğrudan ilişkilidir.

Liberalizm ile muhafazakârlık arasındaki ideolojik mücadele, yalnızca Weimar Almanyası'nın siyasal krizini açıklamakla kalmayıp, Türkiye'nin son kırk yılına damga vuran siyasal ayrışmayı anlamlandırmak açısından da önemli bir referans noktası sunmaktadır. 1980 sonrası küreselleşme dalgasıyla güçlenen liberal-demokrat söylem ile 2008 küresel ekonomik krizinin ardından yükselen popülist-milliyetçi yönelim hem siyasal alanı hem de entelektüel tartışmaları iki geniş koalisyon etrafında şekillendirmiştir. Bu iki blok, yalnızca siyasal tutumları değil, hukuk ve devlet kuramına ilişkin teorik referansları da etkilemiştir. Hukukun üstünlüğü, normatif rasyonalizm ve anayasal devletin kurumsal özerkliğini vurgulayan dönemlerde Kelsen'in yaklaşımı daha görünür hâle gelirken siyasal kararın önceliğini, egemen otoritenin belirleyiciliğini ve hukukun siyasal bir kararın ürünü olduğunu savunan dönemlerde Schmitt'in yorumları entelektüel çevrelerde daha fazla etkili olmuştur (Bezci, 2016, s. 96). Türkiye'nin son otuz yıllık siyasal dönüşümleri, literatürde sıklıkla Kelsenci ve Schmittyen paradigmaların dönüşümlü biçimde güçlendiği bir entelektüel atmosfer olarak değerlendirilmiştir.

Bu nedenle Kelsen ile Schmitt arasındaki teorik karşılaşma, yalnızca tarihsel bir polemik değil; modern devletin normatif temeli ile siyasal karar arasındaki gerilimin en belirgin biçimde görünür olduğu epistemolojik bir eksen niteliğindedir. Günümüz Türkiye'sinde anayasal düzenin niteliği, devlet otoritesinin sınırları, demokratik meşruiyetin kaynağı ve yargısal denetimin kapsamı üzerine yürütülen tartışmaların önemli bir bölümü, açıkça ifade edilmese dahi, bu iki düşünürün temsil ettiği teorik çerçeveler içinde anlam kazanmaktadır. Bu bağlamın daha sağlıklı kavranabilmesi için, aşağıdaki bölümde öncelikle Kelsen'in saf hukuk teorisi ele alınacak; ardından Schmitt'in siyasal karar ve egemenlik anlayışı incelenecektir.

1. Kelsen'in "Pozitif Hukuk Teorisi"nin Temelleri

Kelsen, modern liberal hukuk teorisinin önde gelen temsilcilerinden biri olarak hukuk–siyaset ilişkisini devletin rasyonel biçimde kurumsallaştırılması çerçevesinde ele almış ve hukukun siyasal

iradeden ayrıştırılmasına dayalı bir normatif yapı geliştirmiştir. Bu yaklaşım, liberal anayasalcılığın yasal-rasyonel otorite ilkesine dayanan bir hukuk düzeni tasavvurunun teorik temelini oluşturmuştur. Kelsen, siyasal mücadelenin hukuki alana sirayet etmesinin hukuki özerkliği zayıflattığını ileri sürmüş; milliyetçi-muhafazakâr yönelimlerin güçlendiği bir dönemde liberal demokratik projenin hukuksal zeminini sistematize teorikleştirmeye yönelmiştir (Vinx, 2007, s. 1).

Kelsen'in "saf hukuk teorisi", hukuki düzenin yalnızca kendi iç ilkeleri üzerinden açıklanabileceğini kabul eden formel bir metodolojiye dayanır. Saf hukuk kuramcısı Kelsen hukuk düzenini normatif açıdan hiyerarşik bir yapı biçiminde ele alır. Kelsen'e göre "Saf Hukuk Teorisi" pozitif hukukun bir teorisidir" (Turhan, 2017, s. 3). Saf hukuk teorisiyle Kelsen hukukun temel nesnesini saptayıp hukuk alanından hukuk dışı alanı ayrıştırmaya çalışır. Bu çerçevede hukukun tarihsel, toplumsal ve siyasal koşullardan türetilmesine yönelik girişimler metodolojik olarak yetersiz görülmüş; hukuk sosyolojisi, siyaset bilimi veya psikoloji gibi disiplinler hukukun temellendirilmesinde dışsal açıklama alanları olarak değerlendirilmiştir (Kelsen, 2016, s. 1). Kelsen'e göre hukuk biliminin konusu yalnızca hukuktur ve hukuk da norm olarak belirlenip tanımlanır (Aral, 1978, s. 21). Onlara göre hukuk, *voluntas,* yani irade veya karar olarak değil, *ratio*, yani norm veya kurallar olarak anlaşılmalıdır (Louighlin, 2025, s. 235).

Bu metodolojik tercih, Kant'ın apriori-aposteriori ayrımının hukuk alanına uyarlanması şeklinde yorumlanmış ve hukuki geçerliliğin deneysel olgulardan değil, normatif yapıdan türetilebileceği kabul edilmiştir. Kelsen'in saf hukuk teorisi Kant'ın transandantal kategorisi gibi bütün deneysel öğelerden dışlanmış, deneysel olana bütünüyle yabancı, rasyonel alanda yürütülebilecek bir hukuk metafiziğine sahiptir. Kelsen teorisinin rasyonalist karakteri, hukuk normlarının içeriğini *a priori* olarak temel normdan rasyonalist bir şekilde türetilebileceğini düşünmektedir. Kelsen'in teorisi Kantçı anlamda transandantal bir karaktere sahiptir. "Görülüyor ki, Kant anlamında transandantal bir kategori olarak anlaşılan hukuki "olması gereken" (Sollen), pozitif hukukun normlarının içeriği ne olursa olsun bunlara uygulanması kabil olan asli bir şema görevini taşımaktadır" (Aral, 1978, s. 15).

Bu nedenle Kelsen'in teorisi hem pozitivist hem normativist nitelikler taşır. Pozitivisttir, çünkü inceleme alanını yürürlükteki normatif düzenle sınırlar; normativisttir, çünkü normları mantıksal bir hiyerarşi içinde sistemleştirerek hukuki düzenin bütünlüğünü açıklamaya çalışır. Normativizm hukukun kendi normları veya yasaları tarafından inşa edilen ve sınırlanan özerk bir disiplin olduğu inancını temsil etmektedir (Louighlin, 2022, s. 220). "Saflık" ilkesi, hukuki bilginin siyasal, toplumsal veya ahlaki unsurlardan arındırılmasını ve hukukun kendi normatif yapısı temelinde analiz edilmesini gerektirmektedir (Kelsen, 2016, s. 6). Böylece Kelsen, hukuku bilimsel bir disiplin olarak konumlandırmayı ve hukuki otonomiyi metodolojik düzeyde güvence altına almayı hedeflemiştir. Bu anlamda hem Kantçılığından hem de pozitivizminden ötürü Kelsen'in saf hukuk teorisi Schmittyen varoluşsal realist politik kavramının tam karşıtıdır (Kardeş, 2015, s. 209-210).

Pozitivist ve normativist hukuk felsefelerin hukuk teorisinden politik olanı dışlamışlardı. Pozitivist hukukçular, anayasanın otoritesini uyrukların temel yasası olarak varsayarak hukuk alanından politikayı dışlamışlardı (Louiglin, 2022, s. 220). Kelsen'in hukuk kuramının siyasal iradeden bağımsızlık vurgusu, Schmitt ile yürütülen "Anayasayı kim korur?" tartışmasının da zeminini oluşturmuştur (Dyzenhaus, 1997, s. 66). Schmitt egemen siyasal kararın anayasal düzenin esasını belirlediğini savunurken, Kelsen anayasanın geçerlilik kaynağını siyasal iradeden değil normların içsel tutarlılığına dayanan hukuk düzeninden türetmiştir. Bu karşıtlık, anayasal düzenin normatif bir sistem olarak mı yoksa siyasal bir kararın ifadesi olarak mı anlaşılması gerektiğine ilişkin temel ayrımı ortaya koymuştur.

Kelsen'in normatif sisteminin merkezinde yer alan "*Grundnorm*" (temel norm), hukuki düzenin üst düzey geçerlilik referansı olarak kabul edilmiştir. *Grundnorm,* tüm alt normların geçerliliğinin varsayımsal olarak dayandırıldığı bir normatif başlangıç noktasıdır. Bu varsayımsal yapı, hukuki düzenin kendi iç bütünlüğünün açıklanmasında metodolojik bir gereklilik olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, modern anayasa teorisinde geçerlilik hiyerarşilerinin ve normatif düzenin bütünlüğünün kavramsallaştırılmasında temel başvuru çerçevelerinden biri hâline gelmiştir. Bu yönleriyle Kelsen'in pozitif hukuk teorisi, hem metodolojik düzeyde hukukun otonomisini korumayı amaçlayan bir yaklaşım hem de anayasal devletin liberal yorumu açısından belirleyici bir kuramsal zemin ortaya koymuştur.

1.1. Normlar Hiyerarşisi ve Hukuk Normları

Hukuk normları ve normlar hiyerarşisi sorunu, Kelsen'in saf hukuk teorisinin temelini oluşturmaktadır. Kelsen, hukuki düzeni belirleyen unsurun olgular değil normlar olduğunu savunmakta; bir kuralı "hukuki" yapan niteliğin, onun normatif içeriğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu bağlamda Kelsen, doğa yasaları ile hukuk normları arasındaki ayrımı nedensellik ile yükümlülük arasındaki fark üzerinden temellendirmektedir. Doğa yasaları "Eğer A meydana gelirse B de meydana gelir" biçiminde nedensel bir ilişki ifade ederken; hukuk normları "Eğer A meydana gelirse B yapılmalıdır" formuyla düzenleyici ve bağlayıcı bir nitelik taşımaktadır (Kelsen, 2016, s. 27–28). Böylece yasadan norma geçiş, nedensel zorunluluk alanından normatif zorunluluk alanına geçişi ifade etmektedir. Doğa dünyası nedensellik ilkelerine tâbi iken, kültürel ve hukuki alan normlara dayandırılmaktadır. Dolayısıyle hukuk nedensellikten türetilemez (Kardeş, 2015, s. 228).

Kelsen açısından hukuki normlar bir hukuk sistemi oluşturmuş; bu sistemin özünde ve en üst düzeyinde temel bir normun bulunduğu kabul edilmiştir (Kelsen, 2016, s. 27–28). Normların geçerliliklerini temel bir normdan almaları durumunda bütünlüklü, sistemli ve düzenli bir normatif birlikten söz edilebilmektedir. Temel normun normlar çokluğunu birleştiren yapı olduğu ifade edilmiştir (Kelsen, 2016, s. 57). Sistematik ve hiyerarşik bir yapı bulunmadığında hukuki bir sistemden söz edilmemiştir. Normlar olgulardan türetilemediği için bir normun yalnızca başka bir normdan çıkarılabileceği belirtilmiştir. Tekil normların tamamının temel normlara dayandığı kabul edilmiştir. "Bir mahkeme yargıcının hükmü neden hukukidir?" sorusuna Kelsen, bunun bir üst norm olan ceza kanununa dayandığı cevabını vermiştir. Bu akıl yürütme içinde ceza kanununun meşruiyetinin kaynağı sorulduğunda, kanunun geçerliliğinin meşru prosedürlerle oluşturulmuş anayasaya dayandığı açıklanmıştır. Anayasanın geçerlilik temeli ise kendisinden önceki anayasal düzenlemeye bağlanmıştır. Bu sorgulama zincirinin sonsuza kadar sürdürülebileceği görülmüştür. Bu nedenle Kelsen, soruşturmasını belirli bir aşamada durdurmuş; başlangıç sorununun metafizik bir alanı ilgilendirdiğini belirtmiştir. Kelsen, normların temeli olarak temel norm (*Grundnorm*) varsayımına ulaşmıştır. Temel normun başlangıçtaki kesinlik niteliği taşıdığı ve onun varsayılmasının zorunlu olduğu ileri sürülmüştür. Aksi hâlde aklın antinomiden kurtulamayacağı ve düzenin inşa edilemeyeceği ifade edilmiştir (Kelsen, 2016, s. 68).

Kelsen'e göre temel norm pozitif hukuk yaratma yönteminin varsayılan başlangıç noktasıdır. Normlar hiyerarşisi içinde işleyen normlar bir üst norma uygun olarak işlemekte iken temel norm üst normu uygulamamakta, sadece norm yaratmaktadır (Turhan, 2017, s. 43). Temel norm, norm yaratan bir normdur. Hiyerarşinin en tepe noktasında hipotetik temel norm yer alır. Anayasa, yasalar, kararlar ve sözleşmeler temel norma bağlı olarak meşruiyet elde ederler. Kelsen'e göre temel norm herhangi bir içeriğe sahip olmadığından anayasaya bağlılığı zorunlu kılmamış; temel norm, sistemin kurulabilmesi için gerekli epistemolojik varsayım olarak değerlendirilmiştir. Temel norm varsayımı, hukuksal bakış açısının zorunlu bir sonucu olarak görülmüştür. Hukukçunun kanunların geçerliliğini kabul ettiği anda, bu kanunların anayasaya bağlı olduğunu da kabul ettiği; anayasanın kanunların geçerlilik temeli olduğunu kabul edebilmesi için ise anayasanın bizatihi geçerli olduğunu varsaymak durumunda kaldığı ifade edilmiştir. Hukuku hukuk olarak gören her hukukçunun bu nedenle bir temel norm varsayımına yöneldiği belirtilmiştir. Bu açıdan temel normun kurgu niteliği taşıdığı kabul edilmiş; hukukun hukuk olarak açıklanabilmesi için temel bir normun varsayılmasının zorunlu olduğu ileri sürülmüştür (Kelsen, 2016, s. 70–71). Temel norm kabul edildiğinde, bu normun yapılandırdığı ve sistemleştirdiği hukuk düzeninin de kurulduğu kabul edilmiştir. Bu düzen sayesinde tüm olaylar ve maddi nedenler hukuk sisteminin normatif yapısı içine yerleştirilmiştir. Temel norm, Kantçı anlamda bir transandantal koşul olarak değerlendirilmiş; pozitif hukuk normu değil, pozitif hukuk alanını temelden yapılandıran genel süreci yöneten varsayımsal bir unsur olarak konumlandırılmıştır. Temel norm geçerliliğini yitirdiğinde ise ona bağlı bütün yasaların geçerliliğini kaybettiği belirtilmiştir.

Kelsen'den Schmitt'e geçişi mümkün kılan noktanın temel normun temellendirilmesine ilişkin sorun olduğu ifade edilmiştir. Kelsen'in teorisinde ortaya çıkan bu boşluk üzerinden Schmitt tartışmaya dahil olmuş; temel normun değiştiği durumlarda Kelsen'in yaklaşımının tutarsızlık ürettiği ileri sürülmüştür. Kelsen'e göre temel normun önemi özellikle bir hukuk sistemi hukuki yollarla değil, devrimci araçlarla değiştirildiğinde ortaya çıkmıştır. Monarşiyi yıkıp cumhuriyetçi bir rejim kurma amacıyla gerçekleştirilen bir darbenin başarılı olması durumunda önceki sistemin etkililiğini yitirdiği, yeni sistemin ise geçerli hale geldiği belirtilmiştir. Çünkü sistemin geçerlilik iddiasında bulunduğu fiili insan davranışının artık yeni sisteme tekabül ettiği kabul edilmiştir. Bu nedenle devrim veya darbeyle kurulmuş olsa dahi yeni düzen hukuk sistemi olarak görülmüş; yeni düzeni uygulayan eylemler hukuka

uygun, eski düzeni sürdürmeye çalışan veya yeni düzeni ihlal eden eylemler ise hukuka aykırı olarak değerlendirilmiştir. Bu durumda yeni temel normun, eski sistemde monarka hukuk yapma yetkisi veren norm değil, devrimle ortaya çıkmış yeni hükümete hukuk yapma yetkisi tanıyan norm olduğu belirtilmiştir. Devrim başarısız olsaydı, eylemlerin önceki sistemin temel normuna göre değerlendirilerek vatan hainliği olarak nitelendirileceği ifade edilmiştir.

Bu çerçevede temel normun tüm politik kategorileri belirleyen bir unsur hâline geldiği görülmüştür. Kelsen açısından temel mesele eylemlerin hukuksallığını tanımlamak olmuştur. Bununla birlikte Kelsen'in anayasa teorisinin "kurucu iktidar" sorununu yeterince açıklayamadığı; temel norm ile pozitif hukuk arasındaki boşluğu kapatamadığı değerlendirilmiştir. Temel normun epistemolojik bir varsayım olarak konumlandırılması, bu boşluğun giderilmesini engellemiştir. Schmitt ise hukuksal alanın dışına çıkarak sorunsalı yasallıktan meşruiyete dönüştürmüş ve hukuk ile siyaset arasındaki içsel ilişkiye odaklanarak hukuksal olanı hukuk dışı bir referans çerçevesinde açıklamaya yönelmiştir.

1.2. Kelsen'in Egemenlik Teorisi ve Hukuk Devleti

Kelsen'e göre hukuk, devlet ve egemenlikten daha kapsamlı bir kategori olarak değerlendirilmiştir. Normativist/pozitivist hukuk görüşü egemenlik kavramına hukuki bir içerik atfetmektedirler. Buna göre egemenliği hukuk çerçeveler, tanımlar ve hayata geçirir. Egemenlik yetkilerinin kullanılmasını mümkün kılan güçlerin hukuk sistemi tarafından yetkilendirildiği, egemenliğin ancak yasal prosedürler içinde anlam kazandığı ve işlevsellik taşıdığı kabul edilmiştir. İktidarın tüm işlemlerinin hukuk sistemi tarafından tanımlandığı ve sınırlandırıldığı; hukuk düzeninin dışına çıkılması hâlinde devlet yapısı içerisinde hiçbir organın, kişinin veya kurumun konumunun korunamayacağı ifade edilmiştir. Kelsen'in anlayışında egemenlik, hukuktan ve devletten önce var olan mutlak bir irade olarak değildir, aksine egemenlik hukuk tarafından yapılandırılmış ve sınırlandırılmış bir unsurdur.

Egemenliğin hukuk sistemi içine dâhil edilmesi, klasik egemenlik doktrininden önemli bir kopuş anlamına gelmiştir. Klasik gelenekte egemenliğin bölünemez, mutlak ve sınırsız olduğu kabul edilirken, Kelsen açısından egemenlik hukuk sisteminin kendisine atfedilen bir nitelik hâline gelmiştir. Bu yaklaşım, Kelsen'in özel hukuk ile kamu hukuku arasındaki geleneksel ayrımı reddetmesiyle de bağlantılıdır. Kamu hukukunun vatandaş ile devlet arasında dikey, tek yanlı ve hiyerarşik bir ilişki kurduğu; özel hukukun ise yatay ve müzakere temelli bir düzenleme alanı sunduğu yönündeki düalizmi Kelsen reddetmektedir. Bu tutumun temel amacı, kamu hukukuna "devlet menfaati" gerekçesiyle tanınabilecek sınırsız ayrıcalıkları engellemek ve kamu hukukunun özel hukuka üstün kılınmasını önlemektir. Aksi takdirde idarenin tüm işlemlerinin hukuk tarafından geniş ölçekte meşrulaştırılabileceği ve özellikle olağanüstü hâl dönemlerinde kişi ve kurumların hukuk dışına çıkmasının kolaylaşacağı belirtilmiştir.

Rasyonel, bürokratik ve yasal otorite kavrayışına dayanan bu yaklaşım çerçevesinde Kelsen, devleti ideolojik, kültürel veya teolojik unsurlardan bağımsız, rasyonel bir otorite biçiminde değerlendirmiştir. Ona göre devlet bir hukuk düzeni olarak anlaşılmış; hukukun sürekli olarak belirli organlar yaratması, bu organların merkezileşmesi ve uzmanlaşmış kurumların oluşmasını beraberinde getirmiştir (Kelsen, 2016, s. 63). Merkezileşme örgütlenmeyi gerektirmiş ve bu süreç devlet yapısının hukuki temelde kurumsallaşmasına yol açmıştır. Kelsen'e göre devlet ile halk arasındaki bağ yalnızca hukuksal olmalıdır; devlet ile millet arasındaki ruhsal, kültürel veya tinsel bağlara yapılan vurgular reddedilmiştir. Vatandaşların hukuksal konumunun hukuk devletinin gerçekleşme alanını oluşturduğu; devlet toprağının ise politik romantik yaklaşımların öne sürdüğü gibi manevi bir vatan değil, hukuk düzeninin geçerli olduğu karasal alan niteliği taşıdığı belirtilmiştir.

Kelsen'e göre devletle hukuk arasında hiçbir ayrım mevcut değildir. Devletle norm ya da düzen bir ve aynı şeylerdir (Aral, 1978, s. 21). Kelsen egemenliği de hukuk düzeniyle eşitler. Bu yaklaşıma göre hukuk düzeni en yüksek düzendir ve bütün diğer düzenleri içine alır. Bu durumda devlet, hukukun gerçekleşmesidir. Dolayısıyla devleti devlet yapan nitelikler olgusallıklarından beslenmesinden değil belirli bir otoriteye bağlı olarak vazedilmiş normundan gelmektedir (Kardeş, 2015, s. 211). Devletin hukuki kişiliği ile gerçek kişiler arasındaki ilişki hukuksal bağlam üzerinden kurulmuş; klasik egemenlik teorisinin "devlet gücü" kavramı Kelsen tarafından hukuki bir güç olarak yeniden yorumlanmıştır. Bu nedenle Kelsen'in yaklaşımı, gücün hukukunu değil hukukun gücünü temel alan bir egemenlik anlayışı ortaya koymuştur. Sonuç olarak Kelsen için hukuk, devlet ve egemenlik özdeş kategoriler olarak

değerlendirilmiş; devletin tüm eylemlerinin hukuk yaratma bağlamında hukuksal işlemlerle özdeş olduğu kabul edilmiştir.

2. Carl Schmitt'in Politik Teorisi

Buraya kadar Kelsen'in saf hukuk teorisinin temel kavrayışları, epistemolojik ve metodolojik yönelimleri ile devlet ve egemenlik anlayışı ortaya konulmuştur. Bu bölümde ise Kelsen'in yaklaşımıyla neredeyse kategorik bir karşıtlık içinde konumlanan Carl Schmitt'in politik teorisi ele alınacaktır. Daha önce belirtildiği üzere, 1920'li yılların entelektüel ortamı esasen iki ana hatta ayrılmaktaydı: bir yanda liberal–demokratik–cumhuriyetçi çizgi, diğer yanda milliyetçi–muhafazakâr–monarşist cephe. Kelsen'in hukuk teorisi politik içerimleri itibarıyla ilk çizgiyle, Schmitt'in siyasal yaklaşımı ise ikincisiyle ilişkili görülmektedir. Bu kutuplaşma, bir anlamda 19. yüzyılın Kant–Fichte ayrışmasının güncellenmiş bir versiyonu olarak değerlendirilebilir; Bismarck döneminin *Kulturkampf* deneyiminin daha keskin ve kriz anlarının belirlediği koşullar altında yeniden sahneye çıkmasıdır.

Dönemin entelektüel ve siyasal bağlamına bakıldığında, tartışmaları şekillendiren dört temel mesele öne çıkmaktadır. Birincisi, Versay Antlaşması sonrasında Alman Birliği sorununa ilişkin siyasal gerilimler belirleyici olmuştur. İkincisi, milliyetçi-muhafazakâr entelektüeller açısından Kant'a karşı Nietzsche'nin yükselişi, yalnızca felsefi bir yönelim değil, aynı zamanda politik ve hukuki teorilerin dayandığı zeminin dönüşmesi anlamına gelmiştir. Üçüncüsü, Weimar Cumhuriyeti'nin kurumsal yapısının ve meşruiyetinin sorgulandığı bir dönemde yürütme organını güçlendirme yönündeki tartışmalar önem kazanmıştır. Dördüncüsü ise genç muhafazakâr düşünürlerin, Spengler'in etkisiyle, "Batı'nın Çöküşü" ve "medeniyet–kültür" ayrımı üzerinden Almanya'nın tarihsel bir kırılma ve dönüşüm eşiğinde bulunduğunu vurgulayan kültürel programlarıdır. Schmitt'in politik teorisi, tam da bu bütünlüklü entelektüel, siyasal ve tarihsel bağlam içerisinde şekillenmiştir. Kelsen nasıl hukuku merkeze alarak bir "hukuk teorisi" inşa etmişse, Schmitt de analizine doğrudan "siyasal olan" kavramından başlamıştır. Schmitt politikanın hukuki kavramını değil, hukukun politik kavramını öne çıkarır (Louiglin, 2022, s. 235).

İki düşünür arasındaki metodolojik, epistemolojik ve ontolojik ayrımlar oldukça belirgindir. Schmitt politik gerçekçiliğe yaslanırken, Kelsen somut siyasal koşullardan ziyade hukukun formel yapısına ve rasyonel-kavramsal sürekliliğine odaklanmıştır. Schmitt için egemenlik siyasal teorinin merkezinde yer alırken, Kelsen'de temel kavramlar "hukuksal geçerlilik", "normatif bütünlük" ve "yargısallık"tır. Schmitt toplum ve devleti organisist bir bütün olarak ele alma eğilimindedir; Kelsen ise modernliğin mekanik, soyut ve formel devlet anlayışını benimsemektedir. Bu nedenle Schmitt, hukuki metinlerin yalnızca dile getirildiği bağlam içinde anlaşılabileceğini savunurken; Kelsen açısından metnin anlamı, tarihsel içerikten ziyade kendi normatif sistematiği içinde çözümlenmelidir. Schmitt için tarafsızlık modernliğin bir mitidir ve reddedilmelidir; Kelsen için ise tarafsızlık, hukukun bilimselliğinin epistemolojik önkoşuludur. Schmitt için ise liberal tarafsızlık ilkesi teknoloji çağının apolitik ideolojisidir (McCormick, 1997, s. 121). Schmitt siyasal olanı özellikle kriz, istisna ve olağanüstü hâl durumları üzerinden tanımlar; Kelsen ise hukuki düzenin sürekliliğini esas alır. Bu karşıtlık, soyut evrenselcilik ile somut varoluşçuluk; normativizm ile kararcılık; hukukun üstünlüğü ile egemenliğin üstünlüğü arasındaki temel ayrımla ilgilidir. Bu metodolojik ayrımlar belirlendikten sonra, kuramsal karşılaştırmanın gerekçeli bir çerçeveye oturtulabilmesi için Schmitt'in politik teorisinin kurucu kavramlarının sistematik biçimde incelenmesi gerekmektedir.

2.1. "Siyasal Olan" Kavramı: Dost ve Düşman

Milliyetçi-muhafazakâr düşünceyi şekillendiren en belirleyici olaylardan biri, Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Versay Antlaşması'dır. Ağır yaptırımlar altında kalan Almanya'nın geleceğine ilişkin tartışmalar, hem siyasal hem entelektüel düzlemde temel bir kırılma yaratmıştır. 1871–1918 arasında Bismarck döneminin birlik ve *Kulturkampf* deneyimi sonrasında, Weimar yıllarında sosyal demokrat ve liberal eğilimlerin ağırlık kazandığı yeni bir siyasal kompozisyon ortaya çıkmıştır. Bu durum, milliyetçi-muhafazakâr çevrelerde kayıp, çözülme ve gerileme duygularını derinleştirmiş; Rusya'da Bolşevikler, Osmanlı'da Jön Türkler örneğinde olduğu gibi Almanya'da da genç ve radikal bir entelijensiyanın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ernst Jünger, Oswald Spengler,

Arthur Moeller van den Bruck ve Carl Schmitt gibi isimlerle temsil edilen "devrimci muhafazakârlar", bu yeni atmosferin taşıyıcıları olarak ön plana çıkmıştır (Sarıtaş, 2017, s. 15).

Schmitt'in siyaset kuramı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın yaşadığı siyasal çözülme ve liberal uluslararası düzenin yeniden inşa edilmeye çalışıldığı bir dönemde şekillenmiştir (Kalyvas, 2008, s. 32). Bu tarihsel bağlam, Schmitt'i siyasal olanın indirgenemez özgün kategorilerini belirlemeye yöneltmiş ve onu şu temel soruya taşımıştır: Siyasal olan nedir? Schmitt bu soruya verdiği yanıtla, Kelsenci normativizmin hukuku kendi kendini kuran kapalı bir düzen olarak tanımlayan yaklaşımından ve Kantçı ahlaki evrenselcilikten ayrışarak siyasalın varoluşsal niteliğini açıklamaya yönelmiştir (Schmitt, 2005, s. 19). Kelsen hukuku saflaştırmaya çalışmakla birlikte Schmitt hukuku hukuk öncesi ya da ötesi bir alandan tanımlamaya çalışmaktadır. Kelsen *Grundnorm* ile hukuku hukuksal alanda sınırlandırmakta iken Schmitt Kelsen'in *Grundnorm*'unun ötesine geçmektedir. Kelsen'e göre devlet aslında hukuktan başka bir şey değildir. Devleti sağda, solda, bürolarda ya da başka bir yerde aramaya gerek yok, hukuk neyse devlet de dur. Devlet bir kurallar kurumudur, kurallar bütünüdür aslında. Bu kuralların temelinde de *Grundnorm* dediğimiz bir temel kurallar klasörü vardır. Hans Kelsen'e göre sadece ona doğru gidersiniz, *Grundnorm*'dan daha öteye gidemezsiniz. İşte Schmitt tam da o öteye geçilemeyen yerde bir adım daha atmaya çalışıyor (Bezci, 2016, s. 113).

Hukuk dediğimiz şey, aslında anayasa denilen şeyden başlıyor. Peki, anayasa nereden başlıyor? Anayasaya kim karar veriyor? Anayasa, o halkın politik birliği olarak oluşturulan, temel bir politik konsept karar veriyor (Bezci, 2016, s. 116). Schmitt gerçek bir anayasanın yazılı anayasada yer alan pozitif hukuk kurallarının toplamından daha fazlası olduğuna inanıyordu. Anayasanın siyasi topluluğun ruhu olduğuna inanıyordu. Anayasa, bir topluluğu oluşturan siyasi statüyü, zor kararları ve bunun sonucunda ortaya çıkan pozitif hukuk sistemini kodifiye ediyordu (Benjamin, 2017, s. 136). Pozitif Anayasa, belirli bir topluluğun siyasi statüsü hakkındaki kararının içeriğini ifade etmektedir. Kelsen için devlet anayasa iken, Schmitt için devlet anayasaydı. Devlet ona göre halkın politik birliğidir. Schmitt'e göre siyasal alanı belirleyen temel ayrım dost–düşman karşıtlığıdır (Schmitt, 2006, s. 26). Bu karşıtlık etik, estetik ya da ekonomik kategorilere indirgenemez; çünkü siyasal olan, bu alanlara kıyasla daha yüksek bir yoğunluk derecesine sahiptir (Türk, 2013, s. 116). Schmitt'in "politika olan" (das Politische) kavramını tercih etmesi, siyaseti belirli bir kurumsal faaliyet değil, karşıtlığın ontolojik yoğunlaşma eşiği olarak konumlandırma çabasından kaynaklanmaktadır (Bezci, 2006, s. 34). Ahlaki alanın "iyi–kötü", estetiğin "güzel–çirkin" ve ekonominin "kâr–zarar" kategorilerine sahip olması gibi, siyasal alanın özgün kategorisi de dost–düşmandır (Türk, 2013, s. 117). Bu ayrım, kişisel beğeniler veya antipati üzerinden değil, siyasal birliğin varoluşu açısından tehdit düzeyi üzerinden tanımlanmaktadır. Dost etik olarak iyi, düşman ahlaki açıdan kötü olmak zorunda değildir; belirleyici olan bir topluluğun yaşamını sürdürebilmesiyle ilişkili varoluşsal ölçüttür (Schmitt, 2006, s. 27).

Weimar Cumhuriyeti'nin siyasi koşullarında, Schmitt'in politik olanın kriteri olarak belirlediği dost-düşman ayrımının sadece dışsal olarak, yani devletlerarası çatışmalar açısından değil, aynı zamanda politik birimin iç dinamikleri açısından da bir kriter olarak ortaya çıktığı açıktı (Louiglin, 2022, s. 224). Schmitt'in dost–düşman ayrımı, bireyler arası gerilimleri değil topluluklar arası karşıtlığı ifade etmektedir (Schmitt, 2006, s. 48). Düşman, kişisel nedenlerle hoşlanılmayan birey değil; bir siyasal topluluğun sınırlarını belirleyen "kamusal düşman"dır (Schmitt, 2006, s. 49). Bu karşıtlığın en yoğun biçimde ortaya çıktığı moment savaş olup, savaş siyasal olanın en uç noktasını, yani düşmanlığın fiilî olarak gerçekleştiği eşiği temsil etmektedir (Schmitt, 2006, s. 33). Ölüm ve öldürme ihtimali bu nedenle siyasalın ontolojik boyutunu görünür kılmakta, siyasalı diğer toplumsal alanlardan ayıran varoluşsal yoğunluk düzeyini oluşturmaktadır. Savaş ihtimalinin belirdiği kriz anları, Schmitt'in temel kavramlarından biri olan karar ile doğrudan ilişkilidir. Kriz dönemleri, siyasal birliğin dağılma tehlikesinin ortaya çıktığı eşiklerdir ve bu eşiklerde dost ile düşmanın belirlenmesi zorunlu hâle gelir (Schmitt, 2005, s. 21). Siyasal karar, hukuki normlardan değil, topluluğun kendini sürdürme iradesinden türeyen kurucu bir otoriteye dayanır. Bu nedenle Schmitt'te karar, hukukun üzerinde konumlanan ve istisna anında görünürleşen kurucu bir eylem niteliği taşımaktadır (Schmitt, 2006, s. 36).

Dost–düşman ayrımı, Hegelci "ben–öteki" diyalektiği biçiminde işleyen bir karşıtlık değildir; bu ayrım sabit değil, tarihsel koşullara göre değişebilen bir konfigürasyondur. Balakrishnan'ın aktardığı üzere Schmitt, Alman siyasal kültüründe "ben-olmayan"ın sıklıkla düşmanla özdeşleştirilmesine dikkat çekerek dost–düşman ayrımının kültürel ve tarihsel bir keskinlik kazanabileceğini vurgulamaktadır (Balakrishnan, 2000, s. 141; Türk, 2013, s. 120). Schmitt'e göre siyasal olan, toplumsal karşıtlıkları kendi içine çekme kapasitesine sahiptir. Ekonomik, etnik, sınıfsal veya dinsel gerilimler belirli bir

yoğunluk düzeyine ulaştığında siyasal nitelik kazanarak dost–düşman ayrımına dönüşmektedir (Schmitt, 2006, s. 57–58). Dolayısıyla siyasal olan, diğer alanlardan türeyen bir kategori değil; toplumsal gerilimlerin yoğunlaşarak nitelik değiştirdiği bir düzeydir (Mouffe, 2005, s. 15). Bu çerçeve, Schmitt'in siyaset teorisini normatif değil, temelde varoluşsal bir siyasal ontoloji olarak konumlandırmaktadır. Schmitt'in katkısı, siyaseti ahlaki veya hukuki bir ideal olarak değil, toplulukların kendi varoluşlarını koruma kapsamında ürettikleri yoğunlaşmış bir karşıtlık ilişkisi olarak kavramsallaştırmasında yatmaktadır.

2.2. "Nomos"a ve "Egemen"a Dayalı Kurucu İktidar

Schmitt için her siyasal faaliyet düzeni (*Ordnun*g), mutlaka bir mekân (*Ortun*g) üzerinde düzenlemedir. Mekân bizim bildiğimiz anlamda bir coğrafya, içinde halkları barındıran, değer, kültür ve dilleri içeren ve bütün akrabalıklarıyla fiziki bir coğrafya içinde şekillenen *nomos*'dan devralınmış, temellük edilmiş bir mekânın düzenlenmesidir, *ordnung*'tur. Dolayısıyla siyaset bir düzen kurma faaliyetidir. Ama bu düzen, boşlukta değil, belli bir mekân üzerinde kurulur, söz konusu mekân varolan ilişkiler biçimini kurgulayarak düzen kuran coğrafyadır (Çelebi, 2016, s.150-51). Schmitt için yasa ve hukuk da basitçe normlar ve o normların uygulanma hiyerarşisiyle sınırlı tutulmayıp yasayı daha en başından bir hayat tarzıyla ilişkilendiren kurumsal niteliğini ele almıştır (Bezci, 2016, s. 152-153). Schmitt'in hukuk düzeni ("nomos") pozitif hukuk düzenini aşmaktadır. Schmitt'in "nomos" tartışmasını İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki siyasal dönüşümü açıklama çabasının merkezine yerleştirdiği görülmektedir. *Yeryüzünün Nomosu'nda* (1946) kullandığı kavramsal çerçevede nomos, hukukun üzerinde yükseldiği soyut bir norm değil; hukuki düzenin ortaya çıkmasını mümkün kılan kurucu-mekânsal edimdir (Türk, 2013, s. 172). Schmitt nomos düşüncesiyle hesaplaşmak istediği hukuki pozitivizmdir. "Schmitt'in *nomos* kavramıyla işaret ettiği, düzenin ve yasallığın –her tür yasallığı önceleyen- kurucu ve mekân odaklı "ölçütü"dür. *Nomos* "mekânsal düzenlemenin kurucu edimi" olarak, yasayı üreten "kurucu tarihsel olay"dır (Türk, 2013, s.172-73). Tüm sonraki ölçütleri belirleyen ilk ölçüm, ilk toprak iktisabı olarak mekânın ilk bölünmesi ve sınıflandırılması, ilk bölümü ve ilk dağıtımı için kullanılan Yunanca kelime *nomos*'tur (Schmitt, 2025, s. 78). Bu nedenle *nomos*, bir halkın siyasi ve toplumsal düzeninin mekânsal olarak görünür hale geldiği ilk biçimdir. *Nomos*, yeryüzünü belirli bir düzene göre bölen ve mekânsal olarak konumlandıran bir ölçüttür (Schmitt, 2025, s. 83). Yunanca isim *nomos* toprağa el koyma/toprağı sahiplenme, yerleşik her insanın temel öyküsüdür: Sadece mantıksal olarak değil, tarihsel olarak da, toprağı sahiplenme, sonrasında kurulan düzenden önce gelir (Louiglin, 2022, s. 236). *Nomos,* böylece, asıl mekânsal düzenin, ilerlemiş somut düzenin ve daha sonraki bütün yasaların kaynağının oluşumuna işaret eder. Kurucu bir süreç olan toprak edinme her yerleşik halkın, her devletin, her imparatorluğun tarihin başlangıcında bulunur. Schmitt daha sonra yapılan bütün yasaların, kararnameler ve buyruklar olarak ilan edilen ve yürürlüğe giren her düzenlemenin bu kaynaktan beslendiğini ileri sürer (Louiglin, 2022, s. 236-237). *Nomos,* bir *ordo ordinans,* düzenlemenin düzeni; mekânsal olarak belirlenmiş bir rejim oluşturmanın kurucu eylemidir. Bu itibarla nomos hiçbir şekilde devlet biçimine indirgenemez.

Bu kurucu-mekânsal çerçeve, Schmitt'in egemenlik kavramını yeniden tanımlamasına da imkân vermektedir. Schmitt'e göre "egemen, olağanüstü hâle karar verendir" (Schmitt, 2002, s. 13). Bu ifade, hukuki düzenin nihai dayanağının normda değil, normu askıya alabilen kurucu iradede bulunduğunu göstermektedir. Egemenlik, yürürlükteki kuralları uygulayan teknik bir otorite değil; düzenin varlığını sürdüren ve tehdit anlarında düzeni ayakta tutan kurucu karar kapasitesidir. Böylece normların geçerliliği, Kelsen'de olduğu gibi bir *Grundnorm*'dan değil, siyasal birliğin kendisini koruma iradesinden türemektedir. Kelsen egemenlik kavramını da hukuksal düzenin içinde tanımlamaya çalışmasına karşı Schmitt için egemenlik hukuksal düzenin sınır kavramıdır.

Schmitt, anayasanın pozitif hukuk kurallarının toplamından daha fazlası olduğunu savundu. Anayasa, bir topluluğun siyasi statüsüyle tanımlanan taahhütlerini yansıtıyordu (Benjamin, 2017, s. 152). Bu bağlamda anayasa, Kelsen'in modelinde olduğu gibi normlar hiyerarşisinin tepesinde yer alan soyut bir geçerlilik ilkesi değil; kurucu iktidarın tarihsel kararının maddileşmiş biçimi olarak değerlendirilir. Anayasal düzen, *nomos*un üzerinde yükselen düzenleyici bir katman niteliğindedir. Bu nedenle devlet ve hukuk, mekânla kurulan kurucu ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkar; toprak, nüfus ve otorite arasındaki bağ da hukuki normlarla değil, *nomos*un tesis ettiği siyasal bütünlükle kurulur.

Nomos siyasal topluluğun kendisini konumlandırdığı yerleşik düzeni ifade ettiği için, normdan önce gelen kurucu ilkedir.

Siyasal birliğin sürekliliği de kurucu dışarının belirlenmesine bağlıdır. Schmitt'in siyasal olan kavrayışı dost–düşman ayrımına dayanmakta; bu ayrım hukuki normların belirlediği teknik bir sınırdan ziyade, kolektif varoluşun esasını oluşturan kurucu bir ayrıştırma işlemine işaret etmektedir. Siyaset, herhangi bir sosyal karşıtlığın (ekonomik, kültürel, dinsel) kritik yoğunluk düzeyine ulaşmasıyla siyasal bir karşıtlığa dönüşmekte; bu dönüşüm de ancak egemen kararın belirleyiciliği altında gerçekleşmektedir. Bu nedenle siyasal alan, istisna anlarında tam biçimiyle görünür hâle gelir; bu anlarda düzeni sürdüren unsur norm değil, egemenin karar verme kudretidir.

Kısacası Schmitt, Kelsen'in normatif geçerliliği temel normda bulmasına karşılık, hukukun kaynağını kurucu karar ve siyasal birlik iradesinde konumlandırmaktadır. Schmitt'e göre geçerlilik normdan değil karardan; karar ise *nomos*un maddi-siyasal düzeninden türemektedir. Böylece Kelsen'in hukuksal geçerliliği tümdengelimsel bir norm zinciriyle açıklayan yaklaşımı, Schmitt'in siyasal kurucu iradeyi merkeze alan yaklaşımı içinde kökten tersine çevrilmektedir.

3. Anayasayı Kim Korur?

1930'ların başında Kelsen ile Schmitt arasında anayasal düzenin korunmasına ilişkin doğrudan bir tartışma alanı ortaya çıkmıştır. Bu karşılaşma, tıpkı M. Heidegger ile E. Cassirer arasında Davos'ta gerçekleşen Kantçı metafizik tartışması gibi, dönemin kurucu hukuk ve siyaset teorilerinin çatıştığı bir *kampflatz* niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda Kelsen, hukukun üstünlüğünü formel yapılar üzerinden temellendirme ve hukuku siyasal müdahalelerden arındırma çabasını sürdürmüş; anayasal yargının işlevini hukuki düzenin sürekliliğini sağlayan otonom bir mekanizma olarak konumlandırmıştır. Böylece Schmitt'in anayasal yargıya yönelttiği eleştirilere normatif ve kurumsal düzlemde yanıt üretmiştir. Anayasanın koruyucusu meselesi Kelsen'in Schmitt'le giriştiği polemiğin bir ürünüdür (Kardeş, 2015, s. 238). Tartışmayı tetikleyen metin Schmitt'in 1931 yılında kaleme aldığı "Anayasanın Koruyucusu" metnidir. Schmitt'in kötü bir şöhrete sahip olmasına yol açan metin ise 1934 tarihli *Führer Anayasayı Koruyor ("*Der Führer schützt das Recht") makalesidir. Bu metin "Üçüncü Reich'ın/Nazilerin baş hukukçusu" olarak görülmesine yol açan, hakkındaki olumsuz imajların nedeni olan metindir (Bendersky, 2010, s. 195).

Schmitt'e göre anayasanın koruyucusu olma görevini devlet başkanı üstlenmelidir. Cumhurbaşkanı ya da devlet başkanı bu konudaki nihai karar verici olmalıdır. Buna karşılık Kelsen ise yüksek mahkemeyi, yani anayasal yargıyı anayasanın koruyucusu olarak önermektedir (Kardeş, 2015, s. 241). Kelsen, Schmitt'in hukuki olan ile siyasi olan arasındaki ayrımı reddetmesini teorik bir tutarsızlık olarak değerlendirmiş; siyasal pratikten türetilen aşırı genellemelerin anayasal düzeni zayıflattığını ileri sürmüştür (Özenç, 2022, s.110–115). Kelsen'e göre hukukun siyasal süreçlerle temas hâlinde olması onun bütünüyle siyasete indirgenmesini gerektirmez; aksine normatif düzen kendi geçerlilik mantığı içinde işlediği ölçüde hukuk devleti korunabilir. Bu nedenle anayasal denetim organı olan Anayasa Mahkemesi, hukuki düzenin koruyucusu olarak düşünülmelidir. Schmitt ise anayasanın korunmasını, hukuki normların uygulanmasından ziyade siyasal birliğin temsilcisi olan devlet başkanına (Führer) atfetmiş ve böylelikle yürütmeyi anayasanın nihai teminatı olarak konumlandırmıştır. Çünkü Schmitt'e göre politik bir varoluşa yönelik bir tehdit varsa, o zaman, anayasal devlette bile savaş anayasanın ve hukukun dışında yürütülmelidir. Çünkü birlik ve düzen, devletin politik varoluşunda yatmaktadır; yasalarda, kurallarda, sadece normları içeren herhangi bir araçta değil (Louiglin, 2022, s. 226). Kelsen'in hukukun oluşumunda arizi gördüğü tüm öğeler Schmitt'in düşüncecesinde merkezi bir role sahip olur.

Schmitt'in Kelsen'e yönelttiği temel eleştiri, normun kaynağının açıklanamaması sorununda yoğunlaşmıştır; ancak Schmitt'in modeli de karardan norma geçişin nasıl mümkün olduğu sorusunu cevapsız bırakmaktadır. Schmitt'e göre Kelsen egemenlik mitini ve siyaseti ortadan kaldırmak için norm eksenli bir metafizik yaratmıştır (Kardeş, 2015, s. 239). Schmitt'e göre Kelsen'in ve hukuki pozitivistlerin politik alanı kavramaktan yoksun görüşleri devleti tehlikeye atmaktadırlar. Schmitt hukuki pozitivizm istemeden anayasal intiharın yasal biçimlerine kapı açtığına inanıyordu (Benjamin, 2017, s. 18). Bu nedenle pozitivist-normativist hukuk görüşü anayasa koruyucusunu ikna edici bir şekilde formüle edememektedir. Schmitt'e göre pozitif hukuk, bir hukuk sistemini gerçekleştirmek ve

normalleştirmek için bir araçtı. Ancak pozitif hukuk, diğerleri arasında sadece bir mekanizmaydı. Eğer düzeni gerçekleştiremezse veya hatta düzensizliğin kaynağı haline gelirse, diğer hukuki mekanizmalar ve kurumlar onun rolünü üstlenmek için gerekli ve haklı hale gelebilirdi (Benjamin, 2017, s. 20). Ona göre liberal tarafsızlık düşmanları olmayan bir devleti varsayıyordu ve düşmanlar ortaya çıktığında hukuki pozitivizmin öngördüğü anayasa koruyuculuğu pratikte anlamsızlaşıyordu. Çok açık ki Schmitt için hukuki pozitivizm siyasal istikrarsızlığın teorisinden başka bir anlama gelmemektedir. Dost ve düşmanlık tüm siyasal düzenlerin temelinde yattığı iddiası doğru ise liberal tarafsızlığın anayasal düzeni koruması teorik olarak imkânsızdı. Siyasal statü, diğer statüleri göreceleştiren bir statü olarak kabul edildiğinden politikanın hukuki kavramsallaştırması istikrarsızlığın teorisi olarak kavranmaktadır. Çünkü Schmitt için anayasa öncelikle siyasal ve varoluşsal bir olgudur ve en liberal devlet bile bu gerçeklikten kaçınamayacaktır. Bu itibarla Schmitt "egemen"i olağanüstü koşullar normal kurumların bunu yapmasını imkânsız hale getirdiğinde, siyasi statüsünü gerçekleştirmek ve savunmakla yükümlü olarak tasarlamıştır. Schmitt'e göre devletlerin ve hukuk sistemlerinin dış müdahale olmaksızın "kendi kendilerine işleyebilecekleri"argümanı tamamen yanlış değildir. Ancak bu argüman, siyasi açıdan istikrarlı bir devlet ve toplumu varsayar. Schmitt'in argümanları, normal hukuk düzeninin çöktüğü ve iç savaşın patlak verme tehlikesinin ortaya çıktığı durumlarda neler olacağını ele almak için, derin siyasi istikrarsızlığın hakim olduğu bir dönemde yazılmıştır. Normal, pozitif hukuk kurumlarının işlevlerini yerine getiremeyeceği açıktı. Ve gelecekte hukuk düzeninin benzer şekilde tekrar çökemeyeceğini varsaymak için hiçbir neden yoktur (Benjamin, 2017, s. 152). Bu nedenle Schmitt anormal bir durumu özellikle savaş ve ayaklanmayı aşmak amacıyla yasal kısıtlamalardan kurtulmuş devlet iktidarının kullanılmasını salık vermektedir. Ona göre kamu düzenini normalleştirmek için olağanüstü bir kamu otoritesi gereklidir. Olağanüstü koşullar altında hukuk düzeni/*nomos* ancak bu şekilde korunabilir. "Egemen" bu açıdan kamu düzenini korumak için varolmaktadır. Somut düzensizlik koşullarında "egemen" verdiği kararla hiç yoktan normatif düzeni kuracaktır (İşsevenler, 2019, s. 259).

Normativizmin politika körü olduğu iddiası doğru olmakla birlikte Schmitt'in yaklaşımı da hukuk körü olma riskini taşımaktadır. Buna göre hukuk dışına dikkat kesilen Schmitt'in hukuk teorisinde yargı marjinalleştirilmiştir (Benjamin, 2017, s. 171). Onun kararcı pozisyonu hukuku siyaset karşısında ikincilleştirir (İşsevenler, 2019, s. 150). Kelsen, Schmitt'in *devlet başkanına* bu kadar fazla yetki vermeyi amaçlamasının naif olduğunu öne sürdü ve anayasanın koruyucusu hakkındaki argümanının "anayasanın ihlal edilme olasılığını görmezden gelme eğilimi" ile "dolu" olduğunu savunmuştur. Kelsen koruyuculuğu yargıya vermek daha iyiolacağını savunmuştur. Ayrıca Schmitt'in hukuk düşüncesinde boşluklar da bulunmaktaydı (Benjamin, 2017, s. 154). "Fiilî olandan normatif olana geçiş nasıl sağlanmaktadır?", "Kurucu iktidarın kararı normatif geçerliliği ne şekilde üretmektedir?" ve "Anayasal düzen hangi ontolojik zemine dayanmaktadır?" gibi sorular, Schmitt'in çerçevesinde açık bir temellendirme bulmamaktadır. Kurucu iktidarın doğal sınırının olup olmadığı sorusu cevapsız kalır. Schmitt'in dost–düşman ayrımına dayalı siyasal kavrayışı, anayasal düzeni meşrulaştırıcı bir çerçeve sunmak yerine, kolektif kimliğin sürekliliğini kriz ve çatışma ekseninde tanımlayan kalıcı bir istikrarsızlık ufku yaratmaktadır. Bu nedenle Schmitt'in siyasal olanı hukukun önüne yerleştiren yaklaşımı, hukuki düzenin öngörülebilirlik, istikrar ve denge gibi temel niteliklerini tehdit eden bir konuma yerleşmektedir. Hukuku siyasal kararın türevi olarak görmek, hukukun otonomisini zayıflatmakta ve hukuk devleti fikrinin kurucu unsurlarını aşındırmaktadır. Schmitt'in hukuki formalizme, Hegel'in Kant'a yönelttiği türden eleştiriler, normun toplumsal içeriklerden koparılamayacağı yönünde önemli uyarılar içerse de, onun geliştirdiği modelde hukukun varlık zemini belirsizleşmekte ve siyasal kararın mutlaklığı karşısında hukuk düzeninin kendisi kırılgan hâle gelmektedir. Kendisi doğa durumunda kalan "egemen" düzenin kurucusu olmaktan çıkarak düzensizliğin kaynağına dönüşme riskini içinde taşır.

4. Türkiye'de Kurucu İktidar Tartışmaları

Weimar döneminin iki kurucu yaklaşımı olan normativizm ile kararcılık arasındaki karşıtlık, modern siyasal toplulukların kriz ve dönüşüm dönemlerinde verdikleri kurumsal tepkileri anlamlandırmak bakımından yararlı bir teorik çerçeve sunmaya devam etmektedir. Bu nedenle Kelsen ile Schmitt'in temsil ettiği iki paradigma yalnızca tarihsel bir entelektüel karşılaşma değil; devlet, hukuk ve egemenlik ilişkisinin farklı şekillerde kurulduğu iki ayrı siyasal dünya tasavvurunun kurucu momentleridir. Türkiye'nin son otuz yıllık anayasal deneyimi incelendiğinde de benzer bir gerilimin

keskin biçimde hissedildiği görülmektedir. Türkiye'nin anayasal dönüşümüne dair tartışmalar, aslında normun kurucu gücü ile kararın kurucu gücü arasındaki karşıtlığın yerel bir yeniden üretiminden ibaret değildir; aynı zamanda devlet-toplum ilişkisinin hangi ilkesel zeminde kurulacağına ilişkin daha geniş bir siyasal epistemoloji tartışmasını da yansıtmaktadır. Bu nedenle "Türkiye ne olsun?" sorusu, yalnızca bir siyasal gelecek tahmini değil; Türkiye'nin modernleşme serüveninin hangi kurucu ilkeye yaslanarak ilerleyeceğine dair daha derin bir teorik sorgulamayı gerektirmektedir.[2]

Türkiye'nin anayasal yönelimini anlamak açısından özellikle üç tarihsel moment dikkat çekicidir. Birincisi, 1961 Anayasası'nın ortaya çıkardığı normatif-akli düzen; ikincisi, 1982 Anayasası'nın yürütme merkezli karar kapasitesine yaptığı vurgu; üçüncüsü ise 2000 sonrası dönüşümlerin farklı dönemlerde normativist ve karar-merkezci yönelimler arasında salınarak ilerlemesidir. 1961 Anayasası kuvvetler ayrılığı ve yargısal özerklik mekanizmalarını merkeze alarak Kelsenci formelliğin kurumsal bir örneğini sunmuştur. Buna karşın 1982 Anayasası devlet istikrarını ve yürütme bütünlüğünü öne çıkaran Schmittyen öğelere daha açıktır. Bu tarihsel arka plan, Türkiye'nin anayasal geleneğinin zaten başından beri saf normatif yahut saf kararcı bir model üretmediğini, ikisinin dönemsel ağırlıklarla melez biçimlerde yeniden ve yeniden kurulduğunu göstermektedir.

2000'li yılların ilk yarısı Türkiye'de normativizmin temsil ettiği hukuk devleti ilkesinin, "vesayet" eleştirisi üzerinden toplumsal ve siyasal meşruiyet kaybettiği bir dönem olmuştur. Bu bağlamda Schmittyen "kurucu iktidar", "siyasal birlik", "halk iradesi", "karar" gibi kavramlar hızlı biçimde entelektüel dolaşıma girmiş, anayasal dönüşümün felsefi dilini büyük ölçüde belirlemiştir. Bu yönelim yalnızca hukuki bir tartışma değil, aynı zamanda Türkiye toplumunun modernleşme sürecindeki tarihsel yarılmaların bir yansımasıdır; çünkü Türkiye bağlamında siyasal kararın güçlenmesi, uzun yıllar boyunca siyasal alanın sınırlanmış olduğu yönündeki algının aşılmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu yıllarda liberal hukuk teorisyenleri dahi "kurucu iktidar" tartışması içine girmişlerdir. Kemal Gözler'in *Kurucu İktidar* (1998) kitabı ve Osman Can'ın *Kurucu İktidar*: *Anayasanın Değiştirilemez Maddeleri ve Demokratik Kuruculuk* (2013) kitabı bu dönemdeki "kurucu iktidar" merkezli yürütülen tartışmaları içeren anayasa hukuku teorileridir. İlgili yıllarda temel problematiği jüritokrasiye karşı halk/millet egemenliği anlayışı biçimlendirmiştir.

2010 sonrası dönemde ise anayasal tartışmanın ekseni yeniden değişmiş; kurucu iktidar tartışmalarının yarattığı geniş yorum alanı, yargısal denetimin ve normatif çerçevenin zayıfladığı düşüncesine yol açmıştır. 2017 Anayasa değişikliği ile yürütme organının merkezileşmesi, kararcı siyaset felsefesinin belirgin temalarını çağrıştıran bir çerçeve sunmuştur: kararın hızı, siyasetin merkezîleşmesi, temsilin yürütmede cisimleşmesi ve siyasal sorumluluğun kişiselleşmesi. Bununla birlikte bu dönüşümün yarattığı yeni kurumsal mimari, Kelsen'in vurguladığı öngörülebilirlik, özerk norm alanı ve sistem içi denge ihtiyacının yeniden tartışmaya açılmasına neden olmuştur. Bu dönemin tartışmalarını anlamak açısından ise O. Vahdet işsevenler'in *Kurucu İktidarın Eleştirisi* (2019) ve Berke Özenç'in *Demokrasiyi ve Anayasayı Korumak* (2022) kitapları dikkate alınabilir. Bu dönemde artık temel problematik "kurucu iktidarın eleştirisi"ne doğru yönelecektir.

Dolayısıyla Türkiye'deki anayasal arayış, Schmittçi ve Kelsenci yaklaşımların birbirinin yerini alan saf modelleri değildir. Aksine birbirini sınırlayan ve tamamlayan iki işlevsel ilkenin bileşiminden oluşan bir "denge arayışı"dır. Türkiye'nin anayasal tartışmalarını anlamak bakımından yalnızca yürütme-yargı ilişkisi değil, siyasal meşruiyetin kaynakları da önemlidir. Normativist modele göre meşruiyet, kurallara uygunluk ve normatif rasyonalite üzerinden kurulur; bu nedenle siyasal düzenin devamlılığı usule, hukuksal denetime ve bürokratik tarafsızlığa dayanır. Kararcı modele göre ise meşruiyet, halkın kolektif varoluş iradesinden ve siyasal topluluğun kendisini tehdit eden kriz momentlerinde verdiği kararlardan türetilir. Türkiye deneyiminde bu iki model, toplumun değişen taleplerine göre dönemsel olarak güçlenmiş ve zayıflamıştır. Nitekim referandumlarla ilerleyen anayasal dönüşümler, kararcı yaklaşımın halk oyunun kurucu niteliğini öne çıkarırken; bütçe hakkı, yargısal denetim, öngörülebilirlik ve hesap verebilirlik tartışmaları normativizmin canlılığını koruduğunu göstermektedir.

Bu açıdan Türkiye'nin anayasal yönelimi tek bir çizgide ilerleyen bir süreç değildir. Aksine Türkiye, modernleşme sürecinde benimsediği "ikili meşruiyet" geleneğini –hem siyasal kararın toplumsal desteği, hem de hukuki rasyonalite– farklı dönemlerde farklı ağırlıklarla kullanmıştır. Bugün

[2] "Türkiye Ne Olsun" sorusu ve başlığını Ahmet Okumuş'a borçluyum. Bkz. Ahmet Okumuş, "Türkiye Ne Olsun". 21 Aralık 2021. https://www.perspektif.online/turkiye-ne-olsun/.

karşı karşıya kalınan soru, bu iki meşruiyet kaynağından hangisinin "üstün" olduğu değil, hangisinin nasıl, hangi kurumlar aracılığıyla sınırlandırılacağı ve birbirini nasıl tamamlayacağı sorusudur. Kelsen'in kurucu hukuk devleti fikri ile Schmitt'in siyasal birlik ve karar teorisinin Türkiye bağlamında karşıt değil tamamlayıcı iki yönelim olarak tartışılması bu nedenle gereklidir. Çünkü Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yapısı, tekil bir kurucu ilkeye dayalı değil, farklı ilkesel kümeleri dönüştürerek melezleştiren bir anayasal gelişim hattı göstermektedir. Anayasanın koruculuğu bağlamında ise hem anayasa yargısı (Anayasa Mahkemesi) hem de devlet başkanı koruyucu güç olarak yetkilendirilmiştir.

Güncel tartışmalar açısından bakıldığında Türkiye'nin anayasal geleceğine ilişkin iki eğilim belirginleşmektedir. Birincisi, siyasal etkinlik ve karar alma kapasitesinin korunmasına ilişkin yönelim; ikincisi ise hukuki rasyonalite, kurumsal denge ve fren mekanizmalarının güçlendirilmesine yönelik beklentiler. Bu iki eğilim, Türkiye'de anayasal tartışmanın çok uzun süredir çift yönlü bir baskı altında ilerlediğini göstermektedir: Bir yanda yönetimde etkinlik ve hızlı karar alma gereksinimi; diğer yanda öngörülebilirlik, hukuk devleti ve hesap verebilirlik talepleri. "Türkiye ne olsun?" sorusu bu nedenle siyasal bir gelecek tahmininden çok, kurucu teorik ayrımın Türkiye bağlamında nasıl cisimleştiğini anlamakla ilgilidir. Türkiye'nin olası anayasal yönelimi büyük ihtimalle normativist ve kararcı ilkelerin belirli ölçülerde kurumsallaştığı bir "denge anayasası" biçiminde ortaya çıkacaktır. Bu denge arayışı, bir modele koşulsuz bağlılık değil; iki modelin tarihsel ve pratik avantajlarını bir araya getiren melez bir yapının oluşmasını mümkün kılmaktadır.

5. Sonuç

Sonuç olarak Kelsen, çoğulcu özgürlükçü bir düzenin istikrarlı bir şekilde işleyebilmesinin koşullarına dair, Schmitt ise siyasi ve toplumsal düzeni kaosa sürüklediğine inandığı çoğulculuğu kontrol altına alabilecek bir otoritenin inşasına yönelik bir kuramsal zemin oluşturmaya çalışmıştır (Özenç, 2022, s. 233). Günümüzdeki popülist hareketler Kelsen ile Schmitt arasındaki tarihsel tartışmayı güncellemiştir. Türkiye'deki anayasal tartışmalar Kelsen ile Schmitt arasındaki düşünsel karşıtlığın günümüze uyarlanmış, yerelleşmiş bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Ancak Türkiye'nin anayasal arayışının bu karşıtlıktan yalnızca bir tarafın seçilmesiyle sonuçlanacağı öngörülemez. Aksine Türkiye'nin kurumsal deneyimi, normun gücü ile kararın gücü arasındaki gerilimi dengeleyen, her iki ilkeye de belirli ölçülerde alan açan bir yönelime işaret etmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin gelecekteki anayasal düzeni, büyük ihtimalle bu iki yaklaşım arasında kurulan eleştirel bir sentezin ürünü olacaktır. Weimar tartışmasının güncelliğini koruması da tam bu noktada anlam kazanmaktadır: Modern devlet bir yandan hukuka bağlılık ile öngörülebilirliği, diğer yandan siyasal temsil ve karar kapasitesini bir arada yürütmek zorundadır. Türkiye'nin anayasal yönelimi de muhtemelen bu iki paradigmanın kesişim noktasında, zaman içinde yeniden tanımlanan kurumsal ihtiyaçlara göre şekillenmeye devam edecektir.

Kaynakça

Aral, V. (1978). Kelsen'in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Balakrishnan, G. (2000). The Enemy: An Intellectual Portrait of Carl Schmitt. London: Verso.

Bendersky, J. W. (2010). Carl Schmitt: Theorist for the Reich. Princeton: Princeton University Press.

Benjamin, A. S. (2017). Carl Schmitt's State and Consitutional Theory. New York: Oxford University Press.

Bezci, B. (2006). Carl Schmitt'in Politik Felsefesi. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Bezci, B. (2016). "Schmitt ve Siyasal Kavramı". Editörler. Ahmet Okumuş, Metin Demir. Siyasal Üzerine Konuşmalar. İstanbul: Küre Yayınları, s. 95-143.

Can, O. (2013). Kurucu İktidar: Anayasanın Değiştirilemez Maddeleri ve Demokratik Kuruculuk. İstanbul: Alfa Yayınları.

Çelebi, A. (2016). "Schmitt ve Geniş Mekânlarda Siyaset". Editörler. Ahmet Okumuş, Metin Demir. Siyasal Üzerine Konuşmalar. İstanbul: Küre Yayınları, s. 145-197.

Dyzenhaus, D. (1997). Legality and Legitimacy: Carl Schmitt, Hans Kelsen and Hermann Heller in Weimar. Oxford: Oxford University Press.

Gözler, K. (1998). Kurucu İktidar. Ankara: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

İşsevenler, O. V. (2019). Kurucu İktidarın Eleştirisi. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
Kalyvas, A. (2008). Democracy and the Politics of the Extraordinary: Max Weber, Carl Schmitt, and Hannah Arendt. Cambridge: Cambridge University Press.
Kardeş, M. E. (2015). Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı. İstanbul: İletişim Yayınları.
Kelsen, H. (2016). Saf Hukuk Kuramı: Hukuk Kuramı Sorunlarına Giriş (Çev. E. Uzun). İstanbul: Nora Kitap.
Koçak, O. (2001). "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları". Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2: Kemalizm içinde. ss. 370-418.
Loughlin, M. (2022). Politik Hukukbilim: Bodin'den Modern Sonrasına. Çev. Kıvılcım Turanlı. Ankara: Fol Yayınları.
McCormick, J. (1997). Carl Schmitt's Critique of Liberalism: Against Politics as Technology. Cambridge: Cambridge University Press.
Mouffe, C. (2005). On the Political. London: Routledge.
Özenç, B. (2022). Demokrasi ve Anayasayı Korumak: Kelsen Schmitt'e Karşı. İstanbul: İletişim Yayınları.
Safranski, R. (2011). Romantizm: Bir Alman Yazgısı (Çev. Z. A. Bilgin). İstanbul: İthaki Yayınları.
Sarıtaş, İ. (2017). Muhafazakâr Devrim: Alman Muhafazakârlığı ve Devrim. Ankara: Kesit Yayınları.
Schmitt, C. (2025). Yeryüzünün Nomosu. Çev. M. Furkan Şimşek. İstanbul: Ketebe Yayınları.
Schmitt, C. (2002). Siyasal İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm (Çev. E. Zeybekoğlu). Ankara: Dost Yayınları.
Schmitt, C. (2006). Siyasal Kavramı (Çev. E. Göztepe). İstanbul: Metis Yayınları.
Turhan, M. (2017). Anayasa Hukukunda Kelsenci Temalar. Ankara: Hukuk Yayınları.
Türk, D. (2013). Öteki, Düşman, Olay. İstanbul: Metis Yayınları.
Vinx, L. (2007). Hans Kelsen's Pure Theory of Law: Legality and Legitimacy. Oxford: Oxford University Press.

İnternet Kaynakları

Okumuş, A. (2021). "Türkiye Ne Olsun". Erişim Tarihi: 14 Kasım 2025. https://www.perspektif.online/turkiye-ne-olsun/.